

УДК 342.841

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/168-2>**Наумчук К. М.**

аспірант кафедри економічної безпеки,
публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4195-5124>

Тростенюк Т. М.

доктор філософії,
доцент кафедри економічної безпеки,
публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7130-7454>

Naumchuk Kateryna, Trosteniuk Tetiana
Zhytomyr Polytechnic State University

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті розглянуто історичні аспекти розвитку явища корупції від найдавніших часів до сьогодення. Під час дослідження було проаналізовано існуючі погляди різних мислителів щодо цього негативного явища. Виявлено, що аналіз корупції як негативного соціального явища не є можливим без дослідження її історичного минулого, накопичення знань щодо розуміння передумов її виникнення та поширення на певній території. Дослідження історичних аспектів розвитку корупції сприяє більш об'єктивній адаптації до змін та більш точному прогнозуванню протидії цьому явищу в майбутньому. Під час аналізу історичних аспектів розвитку антикорупційної політики спробували дослідити основні витоки цього негативного явища, її еволюцію, природу походження, адже вивчення історичного досвіду сприятиме позитивним змінам в умовах сьогодення. Виявлено, що всі згадки про корупцію як негативне соціально-економічне, політичне, правове та моральне явище виникають у результаті неефективного використання державних службовців своїх службових повноважень. Статтю побудовано на гіпотезі, що історичні аспекти розвитку антикорупційної політики необхідно поглибити та об'єктивно оцінити зв'язок минулого із сучасністю, щоб прогнозувати протидію у майбутньому. Дослідження генези, її наукове осмислення через історичні аспекти розвитку в суспільстві сприятимуть формуванню об'єктивних висновків, уникаючи існуючих помилок попереднього покоління, завдяки використанню напрацьованого досвіду. Дослідження історичних аспектів розвитку антикорупційної політики є актуальним завдяки існуванню нагальної потреби у виявленні та вдосконаленні сучасних механізмів попередження виникнення та поширення цього складного негативного суспільного явища з урахуванням його складної та довготривалої історії розвитку, що має певні відмінності в різних країнах, але несе такі ж соціально-політичні та економічні наслідки.

Ключові слова: корупція, антикорупційна політика держави, розвиток корупції, державне управління, публічне управління, протидія корупції, історичні умови розвитку корупції.

HISTORICAL ASPECTS OF ANTI-CORRUPTION POLICY DEVELOPMENT

The article considers the historical aspects of the development of corruption from ancient times to the present. The study analyzed the existing views of various thinkers on this negative phenomenon. The study found that the analysis of corruption as a negative social phenomenon is not possible without a study of its historical past, the accumulation of knowledge to understand the preconditions for its emergence and spread in a given area. The study of historical aspects of the development of corruption contributes to a more objective adaptation to change and helps to more accurately predict the fight against this phenomenon in the future. During the analysis of historical aspects of anti-corruption policy development, they tried to investigate the main origins of this non-agent phenomenon, its evolution, the nature of its origin, because the study of historical experience will contribute to positive changes in today's conditions. The study found that all mentions of corruption as a negative socio-economic, political, legal and moral phenomenon that arises as a result of inefficient use of civil servants. The writing of the article is based on the hypothesis that the historical aspects of the development of anti-corruption policy need to be deepened and objectively assess the connection between the past and the present, predicting the future. The evolution of corruption is an integral part of the evolution of countries, which has contributed to the transformation of bribery into a system of complex phenomena, not only local but also global. The study of genesis, its scientific understanding through the historical aspects of development in society will contribute to the formation of objective conclusions, avoiding the existing mistakes of the previous generation, through the use of experience. The study of historical aspects of anti-corruption policy is relevant due to the urgent need to identify and improve modern mechanisms to prevent the emergence and spread of this complex negative social phenomenon, given its complex and long history of development, which has some differences in different countries but has the same social-political and economic consequences.

Keywords: corruption, anti-corruption policy of the state, development of corruption, public administration, public administration, anti-corruption, historical conditions of corruption development.

JEL classification: M41, M42

Постановка проблеми. У всі часи корупція виступала як система негативних суспільних відносин, яка виступає в ролі найбільш гострих проблем, сприяє деградації моральних основ суспільства, що в результаті негативно відображається на всіх сферах господарювання, економіці та промисловості.

Розвиток корупції у суспільстві свідчить про її соціальну приналежність, а отже, виникнення цього соціального явища є настільки давнім, що складається враження її одночасного зародження з людською расою та появою грошових відносин. Історичні аспекти розвитку корупції – це своєрідна історія розвитку людської цивілізації.

Першим свідченням такого явища є наявність пам'яток культури з різних епох, народів та історичних джерел. Одна з давніх згадок про корупцію датується ще 2 300 років тому, де Брахман, верховний жрець Чандраупти, визначав більше сорока способів розтрати коштів.

Саме тому корупція є антисоціальним проявом, яке завжди несло негативний вплив на розвиток та добробут держави, ефективність боротьби з яким більшою мірою залежить від правильного розуміння їх сутності та історичних аспектів розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням історичних аспектів розвитку корупції приділяли свою увагу такі дослідники, як А. Артемьев [1], Г. Ахметова [2], Т. Бельська [3], А. Грубінко [4], С. Клімова [8], Ю. Латіва [1], О. Савчук [11], Т. Синюкова [13] та ін. Однак висвітлення питань історичного розвитку антикорупційної політики не знайшло свого повного висвітлення. Зокрема, потребує подальшого опрацювання розробка сучасних механізмів попередження виникнення та поширення цього складного негативного суспільного явища, з врахуванням його складної та довготривалої історії розвитку.

Мета статті полягає у виявленні основних особливостей історичного розвитку корупції та аналізі особливостей формування антикорупційної політики від найдавніших часів до сучасності.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших учених, який потрапив у дослідження поставленої мети, була Г.Р. Ахметова, яка теоретичне виникнення та існування корупції пов'язує з виділенням основних функцій управління суспільством та зародженням господарської діяльності. Становлення управлінських функцій дало можливість чиновникам отримати владу, відповідно до якої відбувається розпорядження наявними ресурсами, котрі використовують для задоволення своїх потреб [2].

Перші згадки про корупцію з одночасним засудженням присутні в усіх провідних світових релігіях. Підтвердження цьому можна знайти в Біблії і Корані: «Я знаю як численні ваші злочини і як тяжкі ваші гріхи: ви будете гнобити правового, берете хабарі, а жebraка, що шукає правосуддя, женить від ворит» (Ам., 5:12); «Не надавайте незаконно майна один одного і не підкупуйте суддів, щоб навмисно привласнити частину власності інших людей» (Коран 2: 188) [14].

Якщо розглядати іудаїзм, дане явище описується в Торі і Сифрі: «Не бери хабара (Шохада), навіть щоб виправдати невинного і засудити винного». Мета такої заборони – усунення будь-якої можливості спокуси, щоб хабар не міг вплинути на прийняття рішення суду [13, с. 333–334].

Зазначений вище історичний огляд доводить, що існують різноманітні погляди щодо сутності розу-

міння корупційного явища. Саме тому наявність такого явища не могла безслідно відбитися на формуванні сучасних підходів до визначення поняття і трактування змісту корупції. Основне завдання державної влади – служіння інтересам суспільства, що здійснюється задля підтримки загального блага, забезпечує підтримку вільного економічного розвитку, сприяє підвищенню безпеки, захищає права і свободи кожного громадянина.

Органи державної влади, їхні посадові особи зобов'язані завжди діяти лише в інтересах народу. Частина вчених заперечувала це твердження і наголошувала на важливості виведення вад влади, однією з яких є корупція, за межі моральності. «Усунути взагалі з життя ідіосинкразію громадськості (вина, покарання, справедливість, чесність, свобода, любов і т. д.).

Цінність – це найвища кількість влади, яку людина може собі засвоїти, – людина, а не людство! Людство, безсумнівно, швидше за засіб, ніж мета. Мова йде про тип: людство – просто матеріал для досвіду, колосальний надлишок невдалого, поле уламків» [10]. Це твердження дало чітке розуміння того, що сучасний корупціонер за своїм світоглядом є нігілістом, а людиноненавистницька філософія Ніцше – це й є філософія корупції [7, с. 84].

Таким чином, стає очевидним, що походження корупції було об'єктивно зумовлене. Дане явище, з одного боку, зумовлене природним механізмом соціальної залежності людини, яка підкріплена присутніми соціальними зв'язками між людьми. Реалізація такого механізму відображена в прагненні особи створити доброзичливе та добropорядне ставлення до себе оточуючих за допомогою відповідної прихильної реакції особи, яка повинна його прийняти.

Однією з причин, яка сприяла розвитку корупції, є еволюційний процес, котрий заснований на соціальній нерівності членів суспільства, у результаті якої розвивалися можливості вилучення благ завдяки своєму соціальному стану.

На основі цього сформувався своєрідний корупційний звичай, який представлений у вигляді елементу легального механізму перерозподілу благ, які надалі породжують «посадові» привілеї, котрі здебільшого надаються особі, що займає певне соціальне становище в додержавному суспільстві. Такі дії є передумовою корупції, які слід уважати можливістю вилучення благ зі свого соціального стану [1, с. 94].

Чиновникам притаманне повновладдя, яке яскраво виражено у свавіллі, котре використовується з метою вилучення матеріальних та нематеріальних благ на свою користь. Для попередження таких явищ державна влада враховує власні інтереси та інтереси суспільства, застосовує низку правових заходів, що стосуються обмеження корисливого свавілля чиновників. Вибір способу обмеження залежить від політико-соціальної ситуації, яка складається у державі.

Більшість дослідників виокремлює причини корупції виходячи із суспільних відносин, що не завжди відповідає дійсності. Якщо врахувати твердження дослідника Ю. Латіва [1], можемо спостерігати поділ причин, які породжують корупцію по групах:

– економічна група – посадові особи, які мають низьку заробітну плату, але наділені широким колом повноважень, за допомогою яких впливають на громадян та суспільство;

– інституційна група – державні відомства, що працюють у закритому режимі, система законотворчості не є прозорою, кадрова політика є слабкою та недосконалою, просування по службі не залежить від результативності роботи;

– соціально-культурна група – характеризується відсутністю моральності суспільства, організованість та інформативність громадян на низькому рівні [1, с. 105].

Ю. Латів перерахував групи явищ, які безпосередньо впливають на стан корупції в конкретній державі, але разом із тим ці явища ніяк не можуть бути причинами, що сприяли зародженню корупції. Жодна з груп не може бути тим механізмом, що спровокував корупцію, оскільки вона існувала ще до виникнення цих явищ.

Еволюційний процес розвитку політико-правової думки створює уявлення про правову державу, в якій усі учасники пов'язані правом і контролем. Розгляд кожної концепції висвітлює переваги збільшення повноважень посадових осіб, що дадуть змогу беззаперечно втручатися у життя кожного громадянина, або абсолютизує права людей, проголошуючи анархію. Обидва зазначені явища призводять до свавілля державної влади у цілому та окремих індивідів, що є суспільством узагалі.

Для більш чіткого уявлення історичних особливостей проведемо дослідження зародження корупції в стародавній цивілізації. Із появою свідомості людина опинилася один на один із ворожим йому зовнішнім світом – природою [17]. Існування стародавньої цивілізації було побудоване на добуванні їжі, використовуючи примітивні засоби полювання, які пізніше знадобилися для війни з тваринним світом, що призводило до значних утрат населення.

Володіння свідомістю привело людину до висновку: усе, що існує навколо людини, так само наділене свідомістю, завдячуючи якій природа самостійно протистоїть людині. Усвідомлення такого явища сприяло становленню та поширенню жертвопринесення. Своєю чергою, розглядаючи трактування поняття, стає зрозумілим, що це є своєрідним способом підношення подарунку, підкупом, що є невід'ємною частиною релігійного життя людини. Одночасно з поширенням жертвопринесення виникає певна низка посередників (шаманів).

Таким чином, шамани як посередники між світом людини і духовним світом беруть на себе всі людські страхи духовного світу та використовують їх як один із методів впливу на особу задля задоволення власних інтересів. Такі дії сприяли піднесенню шаманів над іншими людьми, наділяли їх певною владою.

Страх породжує бажання задобрити шамана – заздалегідь придбати його прихильність шляхом підношення подарунка – підкупу. Воно приноситься й як плата за спілкування з духами, й як преміальні за досягнення бажаного результату [1, с. 80–81]. Водночас підношення починає активно розвиватися у повсякденному житті. Перші прояви такого явища були між сусідами, основна мета яких – установа довготривалих добросусідських відношень, іноді – як плата за користування територією чи прохід по території роду. «Корупція як форма девіантної злочинної поведінки стара, як саме людство» [18]. Так, наприклад, Кулеша виявив ознаки корупції в політичному житті Афін в V–IV ст. до н. е. [18].

Історичний розвиток корупції майже не постується віковому розвитку людської цивілізації, яка супроводжується публічною владою в різних її формах усіх держав. Більшість зарубіжних історично-правових досліджень акцентують свою увагу на цьому факторі та доводять існування нерозривного зв'язку між апаратом управління та корупцією. У ході дослідження було виявлено, що публічної служби в рамках східної бюрократичної моделі не існувало, усі посадові особи спрямовували свою діяльність задля задоволення потреб населення, натомість центральна влада – на користь власних потреб.

Історичні особливості розвитку корупції у Вавилоні. Вавилон – одна з найдавніших людських цивілізацій, саме він уперше зіткнувся з корупційними проявами. Свідомість людей Вавилону бачила лише полілогічне походження корупції, як і зародження політично-правових думок.

А.Б. Артем'єв [1] розглядав проблеми корупції у державній владі і зазначив, що «основи політико-правової думки почали складатися в стародавньому світі на основі міфу (бл. 2500–1700 років до н. е.). Для міфології древніх характерно жорстке протиставлення порядку і хаосу» [1]. Наведена теза має цілком логічний характер, адже саме суспільна свідомість може визначати основні характеристики політичної та правової систем держави. У процесі формування суспільної свідомості варто враховувати релігійні аспекти, які водночас чинять вплив на економічну, політичну та правову системи.

Вавилон був державою, яка вперше зіштовхнулася з корупцією, вона першою почала впроваджувати дії щодо боротьби з нею. Т.Б. Качкина та А.В. Качкин вказують: «Першим борцем із корупцією прийнято вважати шумерського царя Урукагина (Урунимгина), який припиняв зловживання суддів і чиновників, які вимагали незаконні винагороди» [6]. Вавилон був державою, в якій уперше кодифікували норми законів щодо боротьби з корупцією.

Питання корупції розглядалися в законах Хамурапі ще в 1792–1750 рр. до н. е., де більша частина корупціонерів знайшла своє місце у судовій владі. Покарання стосувалося суддів, які розглянули справу, прийняли та винесли рішення, відповідно до якого були виготовлені всі документи, що завірені печаткою. Якщо суддя змінив своє рішення, що стосувалося раніше ухваленого документу, то такого суддю зобов'язують сплатити позовну суму в дванадцятикратному розмірі.

Досліджуючи історичні особливості розвитку корупції в Китаї, було визначено, що це є країна, в якій протидії корупції притаманні досить жорсткі прояви. Попри низку суворих дій питання протидії корупції та розвитку антикорупційної діяльності є достатньо новим явищем, витоки якого приховані ще в стародавньому Китаї. Корупція згадувалася в роки існування династії Шан та стосувалася більшою мірою діяльності воєначальників та осіб, які керують державою. Державотворчий процес Китаю зазначав, що «апарат чиновників формувалася на конкурентній основі та включав лише тих чиновників, поділ яких відбувався відповідно до існуючих рангів» [12].

Ураховуючи вищезазначене, можемо дійти висновку, що боротьба з корупцією в Китаї є явищем, що характерне як для сучасності, так і для стародавнього

світу. Таким чином, маємо підтвердження, яке стосується існування такого негативного явища в стародавньому світі різних цивілізацій.

Іншими словами, корупція може бути не властивою лише якомусь певному суспільному ладу, вона має свої специфічні форми, які проявляються, ураховуючи географічне положення, релігію, державний устрій та існуючу політичну систему країни.

Прояви корупції стародавньої Індії були зумовлені її державним устроєм. Перші згадки про державний устрій стародавньої Індії висвітлюються у роботі А.Б. Артем'єва, який зазначав, що «монарх, будучи законодавцем і водночас вищим суддею, мав право призначати усіх вищих сановників. Також монарх мав право формувати три дорадчих органи:

– першим була таємна рада, що складалася з особливо довірених осіб;

– другим – парішад, в який входили чиновники вищих рангів;

– третім – раджасабха, що складався з представників провінцій, міст і селищ [1, с. 92–93].

Особливу роль було відведено боротьбі з чиновниками, які, перебуваючи на шпигунській службі, яка підпорядковувалася монарху, зловживали владою та своїм службовим становищем. Водночас певна частина населених пунктів була віднесена до республіканської форми правління, завдяки якій свавілля майже не залишалось місця, але у разі його прояву був укладений у надзорські рамки. Проте запровадження такого режиму не відбулося через низку причин:

– поділяючи суспільство на варни, вдалося змістити управлінські посади лише певним верствам, а саме кшатриям (класу чиновників);

– кліматичні і географічні умови держави створювали проблеми доступності до частини населених пунктів, що фактично унеможливило владі впливати на ці території;

– свавілля чиновників на підконтрольній території та над підконтрольними особами;

– перерозподіл благ залишався на низькому рівні, що гальмувало загальний розвиток держави.

Виходячи з дослідження Стародавньої Індії, можна стверджувати, що однією з основних причин корупційних проявів було неоднорідне розміщення територій, що робить неможливим установаження постійного контролю над усіма територіями та діями, які відбуваються на кожній із них.

Згадки про корупцію у Стародавньому Єгипті були пов'язані з її складною ієрархією управління справами державного значення. Головну роль у Стародавньому Єгипті було відведено жерцям, які приймали активну участь у державному управлінні. Привабливість посади жерця була зумовлена можливістю отримати частину майна та права на землю.

Досліджуючи корупцію Стародавнього Єгипту, було виявлено, що одним із її проявів було хабарництво судової системи, тому більшість посад ставала самим об'єктом корупції, за який і велася активна боротьба. Деякі джерела свідчать, що у Стародавньому Єгипті корупція процвітала у внутрішніх справах, що мали вагомий вплив на зовнішні зв'язки [15].

Середньовіччя не поступалося інтересом до корупції. Цьому періоду притаманне трактування «корупції» виключно із церковного погляду, де канонічне значення

явища розглядалося як спокуса диявола. Період Середньовіччя був охоплений учинками батьків Церкви та інквізиції проти боротьби з латинською мовою, що мають грецьке походження, що призвело до заміни терміну на «каталіз» (від грец. *Katalysis* – руйнування, розкладання, знищення) на латинський термін «корупція». Цей термін означав тлінність людини, схильність до руйнування, але не його здатність брати і давати хабарі [16, с. 159].

Розвиток корупції у богослов'ї католицизму став одним із проявів гріховності. Як результат – первородне гріхопадіння є корумпованим, тобто розтлінним і гріховним, яким виявилася сама природа, в якій народжуються і живуть люди. Спадкове гріховне псування зазвичай розглядалося як першопричина всіх гріхів (Блаженний Августин, Фома Аквінський).

Середньовічне поняття «корупція» отримувало виключно теологічне значення. Воно розглядається як будь-який відступ від закону. Явище корупції в богослов'ї католицизму стало проявом гріховності, бо за Апостолом Іоанном «гріх є беззаконня» [13, с. 334].

Французький розвиток корупції був зумовлений суспільним тиском із боку держави, який поступово звужується до свавілля чиновницького апарату. Середньовіччя Франції було сповнене управлінням державою і встановлено, що на чолі уряду стоять чесні, досвідчені і дбайливі люди, суддівський апарат – справедливий і правий, здирства, утиски і незаконні побори – неприпустимі.

Рахування і стягнення податків було передано від людей короля до представників, які обираються від трьох станів. Суттєвого впливу на обмеження свавілля влади даний акт не надав, і до XVII ст. розмах свавілля чиновників досяг неймовірних розмірів. «Середньовіччя, вотчина юстиція трималася на доходи від мита та штрафів, що породжувало масові зловживання» [1, с. 95].

Досить схожа ситуація склалася у Німеччині. У XIII ст. існувало Саксонське зерцало, яке встановлювало правило, згідно з яким кожен християнин зобов'язувався після настання повноліття бути учасником судового процесу, як церковного, так і світського, що повинно було б сприяти непідкупності суддів.

Водночас ст. 13 Книги II встановлювала відповідальність судді за незастосування покарання до злочинця. Таким чином, можна зробити висновок про існування в розглянутій період підкупу суддів.

Розвиток Англії мав значні відмінності від континентальної Європи. На території Англії ще в законах Вітреда (695–696 рр.) зустрічаються норми, спрямовані на обмеження свавілля чиновників. Відповідно до ст. 36, було заборонено звільнення злодія, а також приховування крадіжки, а ст. 52 передбачає можливість очищення від таємних угод за допомогою сплати штрафу. У законах Кнута (1016–1035 рр.) міститься побажання чиновникам, які конкретизують, як правильно вести королівське господарство, і забороняється примус до сплати натуральних податків [1, с. 96].

Під час дослідження було виявлено, що у III ст. відбувався розпад первісного ладу з виділенням привілейованої зони. Також однією з особливостей країни було її географічне розташування: острівна держава з гористою місцевістю, на якій унеможлилювалися спроби створення великих господарств, що сприяло

зосередженню населення на територіях із дрібними селищами. Такі території характеризувалися відсутністю рабства і кріпацтва, адже життя громадян було максимально згуртоване та базувалося на бажанні протистояти різноманітним природним катаклізмам та запобігти виникненню сутичок на міжнародному рівні.

Як результат, наведені дії призвели до формування особливих відносин родового характеру, яке було охоплене жорстким підпорядкуванням старшому, релігія сприяла таким діям, а синтоїзм прекрасно доповнював буддизм, який поширювався з Китаю, які в результаті сформували особливу культуру, в якій на перше місце було винесено честь кожного родича, за якого не шкода віддати життя. Таким чином, аристократія почала зміщати місце старшого в кожному роді, серед феодалів починають зароджуватися відносини васалітету.

Перелік вищезазначених дій сприяв появі значних феодалних родів, які володіли власними військами та склалися з військових аристократів – самураїв. Наявність постійних міжусобиць сприяли посиленню цих відносин, і до середини VII ст. була створена єдина держава на чолі з монархом, де всі землі є державними і їх використання аристократією є формальним. Фактичне використання земель залишалось таким, яким було і раніше, лише новий переможний клан був винятком. Імператор мав свою повноту влади.

Середньовічна Японія була далекою від юристів та юридичних наук, усі судові функції були делеговані на сюзерени, які приймали самостійні рішення щодо своїх васалів. Свавілья аристократії того часу було побудоване на моральних кодексах і звичаях, що мало певні обмежувальні рамки. Водночас селян не обходило осторонь свавілля, а навпаки, наносило неминучої шкоди кожному з них, що змушувало чинити опір аристократії, адже моральний кодекс не поширювався на них.

702–718 рр. є періодом, протягом якого складається звід законів «Тайхоре» [1, с. 101]. Лише в 1742 р. прийняли феодальний звід «Ста законів» який сприяв появі чиновництва і зобов'язав його застосовувати.

Із розвитком європейської освіти централізованих держав сприяв появі епохи Нового часу. Період характеризувався тим, що корупція почала сприйматись як сучасна проблема суспільства.

Одним із поштовхів до змін став активний розвиток економіки та зародження капіталізму. Період індустріалізації призвів не лише до економічного зростання, а й сприяв зростанню сектору громадського розподілу і підвищення значимості владних рішень. Політична влада почала перетворюватися на своєрідний товар на ринку, який стрімко зростає, заможні верстви населення почали активно скуповувати державні посади у вищих посадових осіб [16, с. 160].

Перші офіційні прояви корупції на території сучасної України відносять до зловживання своїм становищем із боку дружинників, що зафіксовано ще у XI–XII ст. у Київській Русі. Корупція проявлялася як хабарництво, яке міг тимчасово призупинити лише хан Батий за часів татарської орди [5].

Часи Польщі перепліталися хабарництвом середньоевропейського характеру, які мали незначні прояви. Королівський суд був «справедливий», завжди захищав більш заможну сторону, як результат, Б. Хмельницький сам постраждав від його рішень. Період його перемоги був сповнений активним процвітанням хабарництва, яке відрізнялося від хабарництва Росії лише тим, що його прояви були значно меншими, ніж у бояр того часу, де згодом хабарі були узаконені завдяки «інституту годівлі», який повинен був утримувати посадових осіб.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, слід відзначити, що розгляд історичних аспектів розвитку корупції супроводжувався протягом усієї економічної історії різних країн та народів. Протягом усього історичного становлення корупція проявлялася як негативне соціально-політичне явище, вивчення якого сприяло зародженню ефективної антикорупційної політики. Оскільки еволюція корупції мала перехід від звичайного хабарництва до складного, системного та багатоманітного явища на глобальному та локальному рівнях, саме виявлені історичні особливості прояву корупції дають змогу виділити етапи її розвитку:

– перший етап – це період, який охоплює давні становлення та розвиток цивілізації до кінця XIX ст. включно, на якому відбулася актуалізація корупції як проблеми, а також виявлення залежності її впливу на суспільний розвиток;

– другий етап – це період кінця XIX ст., під час якого почали активно досліджувати сутність феномену корупції з наукового боку. Протягом цього періоду відбувся активний пошук основних причин існування цього негативного явища, а також аналіз та усвідомлення його рушійної сили;

– третій етап – це період XX ст. й донині, він виокремлює основні пріоритетні напрями, що дасть змогу розширити уявлення про корупцію та сприятиме вдосконаленню моделей державного устрою задля її мінімізації.

Виокремлені етапи сприяють узагальненню вищевикладеного матеріалу щодо історичних аспектів розвитку антикорупційної політики, накопичення інформаційних даних щодо розуміння соціального складника корупції, яка пронизує кожен з етапів. Досліджена інформація сприятиме подальшому накопиченню даних, які є джерелом подальшого застосування їх під час формування дієвої антикорупційної політики держави.

Список використаних джерел:

1. Артемьев А.Б. Коррупция в механизме функционирования государства (теоретико-правовое исследование в рамках эволюционного подхода) : дис. ... канд. экон. наук : 12.00.01 ; Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации. Москва, 2014. 442 с.
2. Ахметова Г.Р. Коррупция в нефтедобывающих странах : учебное пособие. Алматы : Кульжахан, 2002. С. 14–15.
3. Бельська Т. Корупція як фактор негативного впливу на взаємовідносини органів публічної влади та інститутів громадського суспільства. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2009. Вип. 1(1). С. 110–117.
4. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с.
5. Грушевський М. Історія України-Руси. URL: litopys.org.ua
6. Качкина Т.Б., Качкин А.В. Коррупция и основные элементы стратегии противодействия ей : учебное пособие. Ульяновск : Печатный двор, 2010. С. 24.

7. Клейменов М.П., Пустовит Р.В. Профилактика коррупции. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2010. № 4(16). С. 83–89.
8. Клімова С.М., Ковальова Т.М. Організаційно-правове забезпечення сучасної антикорупційної політики. Харків : Харківськ. регіональн. ін-т держ. управління, 2015. 252 с.
9. Кожушко А.С. Коррупция: социально-культурный и исторический контекст. *Общество. Среда. Развитие (Terra Humana)*. 2011. № 4. С. 183–186.
10. Ницше Ф. Воля к власти. Минск, 1999. С. 104, 368.
11. Савчук О.П., Бабич В.Л., Бабич В.А. Корупція: багатоаспектність явища : навчальний посібник. Ірпінь : НУ ДПС України, 2009. 68 с.
12. Сидихмеинов В.Я. Китай: страницы прошлого. Москва, 1978. С. 241–243.
13. Синюкова Т.Н. Понятие и подходы к содержанию коррупции. *Юридическая наука и практика. Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2015. № 1(29). С. 333–337.
14. Сура аль-Бакара. URL: <http://quran.e-minbar.com/tafsir/assaadi/2/188/>
15. Томсинов В.А. Государство и право Древнего Египта : монография. Москва : Зерцало-М, 2011. С. 279–281.
16. Чечуров А.В. Коррупция: историко-философская ретроспектива. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7 : Философия, социология и социальные технологии*. 2010. № 2(12). С. 158–163.
17. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства: в связи с исследованиями Л.Г. Моргана. Москва : Политиздат, 1970.
18. Barnick, K., Braemer, J., Ludwig, J. (2007). *Korruption – (kleine) Geschichte der Bestechung*.

References:

1. Artem'ev, A.B. (2014) *Korrupcija v mehanizme funkcionirovanija gosudarstva (teoretiko-pravovoe issledovanie v ramkah jevoljucionnogo podhoda)* [Corruption in the mechanism of functioning of the state (theoretical and legal research in the framework of the evolutionary approach)]. Candidate's thesis. Moscow. (in Russian).
2. Ahmetova, G.R. (2002) *Korrupcija v neftedobyvajushhijh stranah*. Almaty: Izdatel'stvo "Kul'zhahan", pp.14–15. (in Russian)
3. Bjeļ's'ka, T. (2009) *Korupcija jak faktor negatyvnogo vplyvu na vzajemovidnosyny organiv publichnoi' vlady ta instytutiv gro-mads'kogo suspil'stva* [Derzhavne upravlinnja ta misceve samovrjaduvannja], vol. 1(1), pp. 110–117. (in Ukrainian)
4. Grubinko, A.V. (2019) *Istorija derzhavy i prava zarubiznyh kpai'n ta rym's'ke pravo*. Ternopil': TNPU im. V. Gnatjuka, 384 p.
5. Grushevs'kyj, M. Istorija Ukrai'ny-Rusy. Available at: litopys.org.ua (in Ukrainian)
6. Kachkina, T.B. (2010) *Korrupcija i osnovnye jelementy strategii protivodejstvija ej*. Ul'janovsk: OAO «Oblastnaja tipografija «Pechatnyj dvor», 24 p. (in Russian)
7. Klejmenov, M.P. & Pustovit, R.V. (2010) *Profilaktika korrupcii Aktual'nye problemy jekonomiki i prava*, vol. 4(16), pp. 83–89. (in Russian)
8. Klimova, S.M. & Koval'ova, T.M. (2015) *Organizacijno-pravove zabezpečennja suchasnoi' antykorupcijnoi' polityky*. Harkiv: Harkivs'k. regional'n. in-t derzh. upravlinnja, 252 p. (in Ukrainian)
9. Kozhushko, A.S. (2011) *Korrupcija: social'no-kul'turnyj i istoricheskij kontekst*. Obshestvo. Sreda. Razvitie (Terra Humana), vol. 4, pp. 183–186. (in Russian)
10. Nicshе, F. (1999) *Volja k vlasti*. Minsk, pp. 104, 368. (in Russian)
11. Savchuk, O.P., Babych, V.L. & Babych, V.A. (2009) *Korupcija: bagatoaspektnist' javyshha*. Irpin': NU DPS Ukrai'ny, 68 p. (in Ukrainian)
12. Sidihmeinov, V.Ja. (1978) *Kitaj: stranicy proshlogo*. Moscow, pp. 241–243. (in Russian)
13. Sinjukova, T.N. (2015). *Ponjatje i podhody k sodержaniju korrupcii Juridicheskaja nauka i praktika. Vestnik Nizhegorodskoj akademii MVD Rossii*, vol. 1(29), pp. 333–337. (in Russian)
14. Sura al'-Bakara. Available at: <http://quran.e-minbar.com/tafsir/assaadi/2/188/>
15. Tomsinov, V.A. (2011) *Gosudarstvo i pravo Drevnego Egipta*. IKD «Zercolo-M», pp. 279–281. (in Russian)
16. Chechurov, A.V. (2010) *Korrupcija: istoriko-filosofskaja retrospektiva* [Filosofija, Sociologija i social'nye tehnologii]. Volgogr., vol. 2(12), pp. 158–163. (in Russian)
17. Jengel's, F. (1970) *Proishozhdenie sem'i, chastnoj sobstvennosti i gosudarstva: v svjazi s issledovanijami L.G. Morgana*. Moscow: Politizdat. (in Russian)
18. Barnick, K., Braemer, J. & Ludwig, J. (2007). *Korruption – (kleine) Geschichte der Bestechung*.